

İbni Sînâ'nın Mûsikînin Temel Konularına Yaklaşımı Ve Onun Mûsikî Anlayışında Fârâbî'nin Etkisi

Dr. Kubilay KOLUKIRIK*

Özet

Bu makalede İbni Sînâ'nın ilimler tasnifinde mûsikîye ayırdığı yer, mûsikînin temel konularına yaklaşımı ve onun mûsikî anlayışında Fârâbî'nin etkisi tespit edilerek açıklanmıştır. İbni Sînâ bu konuda kendisinden önceki mûsikîi bilginlerinden istifade etmiş, fikir üstadı Fârâbî'nin mûsikî ile ilgili düşüncelerini yeniden ele alarak incelemiştir. İbni Sînâ'nın mûsikîye matematik ilimleri arasında yer verdiğini anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbni Sînâ, Fârâbî, mûsikî, nağme, melodi, aralık, cins, ritim, intikal.

Abstract

In this article, in İbni Sînâ's science classification; İbni Sînâ's approach to the basic subjects of the music and his separation to music is examined carefully. About this subject, İbni Sînâ profided from the music scholars before him, he studied the Fârâbî's observations again. We understand that İbni Sînâ gives place to music among the mathematic science.

Key Words: İbni Sînâ, Fârâbî, music, note, melody, interval, genre, rhythm, evolution.

1-Giriş

Fârâbî'den sonra Türk Mûsikîsi alanında çalışmaları olan mûsikîi bilginlerinden biri de İbni Sînâ (980-1037)'dir. Mûsikîyi riyâzî ve eğitici bilimler arasında sayan İbni Sînâ'nın *eş-Şifâ* ve *en-Necât* adlı eserlerinde yer alan mûsikîye dâir bilgileri XI. yüzyılın mûsikîi anlayışını aksettirmesi bakımından değerlidir.¹

İbni Sînâ *Kitâbu's-Şifâ* adlı eserinde müziğe ilişkin düşüncelerini açıkladığı "*Cevâmi'u İlmi'l-Mûsika*" adlı bir bölüm ayırmıştır. Bu bölümde mûsikînin tanımı, nota bilgisi, aralıklar, cins ve türleri, grup ve türleri, intikal, ritim bilgisi, ritim türleri şiir, beste yapma,

*
¹ Ahmed Hakkı Turabi, "İbn-i Sînâ (mûsikî) ", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. XX, s. 336.

mûsikî aletleri konularını ele alarak mûsikî ile ilgili görüşlerini açıklamıştır.² İbni Sînâ bu eserinde mûsikî ile ilgili daha geniş bilimsel bilgiler için ünlü Yunan bilgini Oklid'in kitaplarına bakılmasının gerektiğini vurgulamıştır. Fârâbî'nin görüş ve tespitlerinden faydalanan İbni Sînâ *Kitâbu's-Sifâ* adlı büyük eserinin mûsikîye ayırdığı kısmında "aralık" ve "dizi" gibi bölümlerde, Fârâbî'nin görüşlerini paylaşmakta ve kendinden sonra gelen mûsikî bilginlerine önemli bir kaynak oluşturmaktadır.³

İbni Sînâ'nın mûsikî anlayışının Fârâbî'ye dayandığını söyleyebiliriz. İşte bundan dolayı konumuzu izah ederken İbni Sînâ'nın hayatı ve eserlerinden kısaca bahsettikten sonra İbni Sînâ'nın öncüsü olarak Fârâbî'nin mûsikî konusundaki önemini ve mûsikî düşüncesini kısaca açıklamayı uygun gördük. Daha sonra da İbni Sînâ'nın bilimler tasnifinde mûsikîye ayırdığı yeri ve mûsikînin temel konularına yaklaşımını ana hatlarıyla ortaya koyacağız.

2- İbni Sînâ'nın Hayatı ve Mûsikî Hakkındaki Eserleri

İbni Sînâ, h. 370 / m. 980 yılında, Horasan'ın Belh şehrinin yakınındaki Efşene köyünde dünyaya geldi. On yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. Evlerinde dinî, felsefî ve bilimsel sohbetler eksik olmazdı. Buhara'ya giderek felsefe eğitimini aldı. Hukuk, edebiyat, mantık, matematik, tıp, fizik alanında da kendini geliştirdikten sonra, asıl ilgi alanını oluşturacak olan metafiziğe yöneldi. Aristo'nun *Metafizik* kitabını anlamakta güçlük çekmekteydi. Bir sahaftan aldığı "*Aristo Metafiziğinin Maksatları*" adlı kitabı okuyarak bu konunun da üstesinden geldi.⁴ Küçük yaşta tüm ilimleri öğrenmiş olan İbni Sînâ, dönemin sultanı Nuh b. Mansur tarafından saraya hizmet etmesi maksadıyla davet edildi. Batıdaki etkisi de İslam Dünyasında olduğu kadar geniş olan ve "Avicenna" lakabıyla bilinen İbni Sînâ, eserlerinin tercümeleri ile tıp, matematik fizik ve metafizik alanında yeni fikirlere kapı açtı.⁵ Almış olduğu eğitim sırasında zor bir konuyla karşılaştığı zaman Allah'a dua ve ibadet ile problemlerin çözümlerini ilham etmesini isterdi. 57 yaşında iken şiddetli bir bağırsak hastalığına yakalandı. Kendisi ve zamanının hekimleri tedavi etmeye çalıştıysa da iyileşemeyerek h. 428/ m. 1037 yılında Hemedan'da vefat etti.⁶

İbni Sînâ'nın mûsikî hakkındaki Eserleri;

² Bkz. Kubilay Kolukirik, *İbn-i Sînâ'da Mûsikî Düşüncesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1999, s. 29-53.

³ Kolukirik, a. g. e. , s. 25.

⁴ Hasan Şahin, A. Kamil Cihan, *İslâm Felsefesi Tarihi Dersleri*, Kayseri 1999, s. 70.

⁵ Alper, Ömer Mahir, "İbn Sînâ", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, İst. 1999, s. 319.

⁶ Altıntaş, Hayrani, *İbn Sînâ Metafiziği*, A.Ü.İ.F.Y., Ankara 1985, s. 10

İbni Sînâ'nın mûsikîdeki ilmî seviyesi, gerek kendi zamanında gerekse daha sonraki devirlerde birçok ilim adamının ilgi odağı olmuş ve bu eserlerindeki metotla ileri sürdüğü fikirler asırlar boyu mûsikî nazariyatçılara rehberlik etmiştir.⁷

Mûsikîye dair müstakil bir eseri olmayıp eserlerinde bazı bölümlerle bu konuya yer veren⁸ İbni Sînâ'nın bu konudaki çalışmalarını iki başlık altında toplayabiliriz⁹:

A-Mûsikî Hakkında Özel Bölüm Ayırdığı Eserleri:

1- *Kitâbu'üş-Şifâ*: Mûsikî hakkındaki görüşlerini en geniş şekilde bu eserinde işlemiştir.¹⁰ Burada mûsikî ile tedâvî konusuna, mûsikî âletlerine ve mûsikî nazariyatına ait bilgilere yer vermiştir.

2- *Kitâbü'n-Necât: eş-Şifâ*'daki bilgilerin kısmen özetlenerek, kısmense bazı konularda iktibaslar yapılarak yazılmış bir eserdir.

3- *Dânişnâme-i 'Âlâi: el-Hikmetü'l-'Âlâiyye* diye de adlandırılan eser Farsça olup, *Kitâbu'n-Necât* gibi kısa bir ansiklopedidir. Bu eser mantık, tabiiyyat, ilâhiyat ve riyâziyyât diye dört kısımdan oluşmuştur. Riyâziyyâtın dört kısmından biri olan mûsikî bölümünün özel bir başlığı yoktur ve hemen hemen *Kitâbü'n-Necât*'taki mûsikî kısmının aynısıdır.¹¹

B- Mûsikî İle İlgili Konuların Yer Aldığı Eserleri:¹²

1- *Risâle fi'l-Hurûf*

2- *Risâle fi'n-Nefs*

3- *Fî Beyâni Aksâmi'l-Ulûm Li-Hikemiyye ve'l-Akliyye*

4- *el-Kânun fi't-Tıbb*

5- *Kitâbü'l-Levâhık*

6- *el-Medhal ilâ Sinâ'ati'l-Mûsikî*

3- İbni Sînâ'nın Öncüsü Olarak Fârâbî ve Mûsikî

Felsefe dünyasında "muallim-i sâni" lâkabı ile tanınmış olan Fârâbî, mûsikî alanında da birçok tarihçi ve mûsikî nazariyatçısı

⁷ Ahmed Hakkı Turabi, "İlk Dönem İslâm Dünyasında Musikî Çalışmalarına Bakış", s. 337.

⁸ Nuri Özcan, a.g.e., s. 9.

⁹ Ahmed Hakkı Turabi *İbni Sînâ'nın Kitâbuş-Şifâ'sında Mûsikî*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 19.

¹⁰ Ahmed Hakkı Turabi, "İlk Dönem İslâm Dünyasında Musikî Çalışmalarına Bakış", s. 337.

¹¹ Ahmed Hakkı Turabi *İbni Sînâ'nın Kitâbuş-Şifâ'sında Mûsikî*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 19.

¹² İbni Sînâ'nın bu eserleri hakkında bilgi için bkz. Ahmed Hakkı Turabi *İbni Sînâ'nın Kitâbuş-Şifâ'sında Mûsikî*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 19.

tarafından "muallim-i evvel" olarak kabul edilmiştir.¹³ O, mûsikî nazariyâtı ile ilgili eserleri günümüze ulaşmış olan Türk müelliflerinin ilkidir.

Fârâbî, Otrar¹⁴ olarak da bilinen ve bugün Kazakistan sınırları içinde yer alan Fârâb şehri yakınlarındaki küçük bir yerleşim birimi olan Vesîç'te 870¹⁵ yılında doğduğu tahmin edilmektedir.

İlk tahsilini burada bitirdikten sonra Bağdat'a gitti. Buradan da Suriye'ye geçerek Halep'te Emîr Seyfûddeve Hemedânî'nin sarayında yaşadı. Daha sonra gittiği Şam'da 950 yılında vefat etti.¹⁶

Fârâbî'nin mûsikîye dair eserleri şunlardır:

1-*el-Mûsîka'l-Kebîr*

2-*Kitâbü İhsâ'i'l-îkâ'ât*

3-*Kitâbü fi'l-îkâ'ât*

1-*el-Mûsîka'l-Kebîr*: Asıl adı *Kitâbü Sînâ'ti 'İlmi'l-mûsîka* olan bu eser *el-Mûsîka'l-Kebîr* adıyla şöhret bulmuştur. Fârâbî'nin bu eseri mûsikî sanatının inceliklerini içeren bir kitaptır. Fârâbî bu kitabında seslerin tabiatı, oluşumu, melodilerin neveleri, vezinler, çeşitli mûsikî aletleri gibi mûsikî ile ilgili bir çok konuyu izah ederek mûsikîyi bir ilim olarak ele almıştır.¹⁷ Bu eserinde yazar, sesin fizik ve psikoloji bilimleri yönünden açıklamasını vermektedir. Burada eski mûsikî aletleri olan ud, Horasan tanburu, Bağdat tanburu, Mizmar ve Rubab'ın karakteristik özelliklerini vermekle birlikte Horasan tanburu ile Bağdat tanburunu özellikle araştırmış ve bu çalgıları karşılaştırmalı olarak açıklamıştır. Fârâbî'nin bu kitabında mûsikî terimlerinin yanısıra nazarî düşünceler de büyük önem kazanmıştır. el-Kindî ve İbni Sînâ'nın mûsikî hakkındaki eserlerinden farklı olarak Fârâbî, mûsikînin nazarî problemlerine ve felsefi açıklamasına da özellikle dikkat çekmiştir.¹⁸

¹³ Alaeddin Jebrini, "Fârâbî", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, c. XII, s. 162.

¹⁴ William Barthold: "Bazı kaynaklarda Otrar'ın, Kadar şehri olduğu ifade edilmekteyse de doğrusu Fârâb şehri olduğudur." İfadesini kullanmaktadır. "Fârâb", *İA*, c.4, s. 451. Otrar aynı zamanda Utrâr, Utrâ-band veya Karaçuk olarak da anılır. Emel Esin, "Fârâbî'nin Vatanında İki Kültür Merkezi Kengü-Tarban (d) ve Sayram ", *Uluslar arası İbn Türk, Harezmi, Fârâbî, Beyrûnî, ve İbni Sînâ Sempozyumu Bildirileri*, s. 35.

¹⁵ Fârâbî'nin doğum tarihi hakkında farklı bilgiler nakledilmektedir. Bu konuda bkz. Mahmut Kaya, "Fârâbî", *DİA*, c.12, s. 145. İbni Hallikân, s. 199 ve İbni Ebû Usaybi'a, s.603, onun 339 tarihinde 80 yaşına ulaşınca vefat ettiği belirtilmiştir. Buradan hareketle Fârâbî'nin 874 yılında doğduğu kanaatine da varılabilir.

¹⁶ Nuri Özcan, *M.Ü.İ.F. Mûsikî Ders Notları*, İstanbul 2001, s= 7.

¹⁷ Ahmet Mahmut Hıfni, et-tasdir, Cevâmî İlmî'l-Mûsikî içinde, s. 9.

¹⁸ Oğuzhan Kuşoğlu, *Rafiq Hüseyin Oğlu İmrani'nin Yayımladığı Azerbaycan Mugam Janrının Yaranması ve İnkişaf Tarihi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 294.

Fârâbî'nin *el-Mûsîka'l-Kebir*'de mûsikî ile ilgili konuları iki bölümde ele alınmıştır.

Birinci bölümdeki konular şunlardır:¹⁹

- Nağmenin tanımlanması (Definition de la melodi),
- Tam ve eksik grup (Les groupes complets et incomplet),
- Uyumlu ve uyumsuz grupların tablosu,
- Seyir (L'évolution),
- Ritim (Rythme),
- Temel ritimler; vuruşlar (Percussions),
- Temel ritimden hareketle ritim çeşitleri,
- Tekrar eden ritimler (Rythmes répétées),
- Tamamlayan ritimler (Rythmes supplémentaires),
- Arapların geleneksel ritimleri,
- Melodilerin bestelenmesi.

İkinci bölümdeki konular şunlardır:²⁰

- İnsan hançeresi ile nağmeler (Mélodies vocales; la voix humaine),
- Ses öğeleri (Les phonèmes),
- Cümle, mısralar (La phrase, le vers),
- Melodi söz uyumu,
- Seslendirme çeşitleri,
- Sesli melodilerle beste yapma (Composition des mélodies vocales),
- Bir ezginin başlangıcı ve sonu (début et finale).

Fârâbî Yunan bilginlerinin eserlerinden farklı olarak mûsikînin fizik ve fizyolojik esaslarını ele almış ve çalgılar hakkında etraflı sayılacak ilk araştırmaları yaparak Yunan bilginlerini aşmıştır.²¹

Fârâbî'nin günümüze ulaşan eserlerinden bazıları üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır.²² O sadece Grek eserlerini şerh etmekle kalmamış, Yunanlılardan eksik bir şekilde intikal eden nazârî bilgi-

¹⁹ D'Eranger, Baron Rodolphe, *La Musique Arabe*, Paris, 1935, c. I, s. 3.

²⁰ D'Eranger, Baron Rodolphe, *La Musique Arabe*, Paris, 1935, c. I, s. 53.

²¹ Mehmet Nuri Uygun, *Safiyüddin Abdülmü'min Urmevi ve Kitâbü'l-Edvârî*, İstanbul 1999, s. 20.

²² Fârâbî'nin *El-medhü'l ilâ San'atü'l-Mûsikî*, *Kitâb fi İhsâi'l-Îkâ*, *Kitâbü'l-Îkâât*, *Ke-lâm fi'l-Mûsikî* ve *Sanâatün İlmü'l-Mûsikî* adlı eserleri kayıp eserlerdendir ve günümüze ulaşmamıştır. Bkz. Kuşoğlu, a.g.e., s. 294.

leri tamamlamış ve hatta hatalarını düzeltmiştir. Çalgılarla ilgili ayrıntılı bilgiler vermiş olması ve ses fiziği alanında Yunanlıları aşması ona mûsikî tarihinde müstesna bir yer kazandırmıştır.²³

Fârâbî'nin *İhsâü'l-'ulûm* adlı kitabında ilimleri tasnif ederken mûsikîye yer vermiştir. Bu eserinde o, mûsikîyi "Nazarî mûsikî" ve "Amelî mûsikî" diye ikiye ayırmıştır.

Nazarî Mûsikî: Nazarî mûsikî Fârâbî'ye göre şu beş bölüme ayrılır:²⁴

1-Mûsikî ilminde bulunan bilgilerin çıkarılmasında kullanılabilme özelliğini taşıyan ilk ilkelerle ilgili, bu sanatın hangi yoldan ve hangi şeylerden çıkarıldığı ve bu ilkelerin kullanılmasında nasıl bir yön bulunduğu gibi konular ve araştırmacının nasıl olması gerektiği ile ilgili konular birinci bölümde incelenir.

2-Bu sanatın dayandığı temeller, melodilerin elde edilmesi, ne kadar sayıda ve nasıl oldukları ve kaç çeşit olduklarına dair, birbirlerine nispetlerini açıklayarak bütün bunlara dair burhanların ileri sürüldüğü, nağmelerin konum, çeşit ve düzenlerinin beyan edildiği bölüm ise burada incelenir.

3-Bu bölümde usûlde açıklanmış olan şeylerin sözlerle uygunluğundan, sanatın alet çeşitleri ile ilgili görüş ve kanıtlarla mutabakatından bahsedilir.

4-Bu bölümde tabî ritimlerin çeşitlerinden, nağmelerin ölçülerinden ibaret olan doğal vuruş çeşitlerinden bahsedilir.

5-Bu son bölümde melodilerin bestelenmesi, uyumlu melodilerin bir düzen ve tertibe te'lifi, meydana getirilmiş şiir sözlerine konulmuş olan melodilerden, amaçlarında her birine göre kalıba döktüğünden bahsedilir. Buna göre icrayı yapan, etkili ve yetkili olur.²⁵ Fârâbî'nin nazarî prensipleri ve vardığı hükümler o kadar sağlamdır ki ondan sonra gelmiş olan mûsikî bilginleri ancak onun izini takip etmişlerdir.²⁶

Amelî Mûsikî: İşî melodi çeşitlerini, ister tabî aletler ister sunî aletler olsun; kendileri için hazırlanmış aletlerde sesli olarak meydana getirmek olan ilme, "Amelî mûsikî ilmi" denir. Buna göre mûsikî sanatı melodileri ve melodilerle getirilen şeyleri ihtiva eden ve onlarla daha mükemmel ve daha güzel hale gelen şeyleri içeren sanattır. Melodileri içerdiği söylenen bu sanatın iki kısmı vardır:

²³ Alaeddin Jebrini, "Fârâbî", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, c. XII, s. 162.

²⁴ Fârâbî, *İhsâü'l-'ulûm*, Neşir Osman M. Emin, Mısır 1931, s. 47-49.

²⁵ Bkz. Fârâbî, a.g.e., s. 47-49.

²⁶ Rauf Yekta, *Türk Mûsikîsi*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 47.

Birisi; sanatı dinleyicilere duyulur biçimde tamamlanmış olan melodileri meydana getirme içerikli olan sanattır.

İkincisi; kapsamı melodileri duyulur biçimde icra etmediği halde, kalıba dökmek ve sadece birleştirmek olan sanattır. Fârâbî bu ikisine birden "Amelî mûsikî sanatı" deneceğini belirtir. Ne var ki Fârâbî'ye göre "amelî mûsikî" adı birincisinde, ikincisinden daha çok kullanılır. Kulak eğitime de değinen Fârâbî, kulak eğitiminin iyilik ve kötülük bakımından melodiler arasında ayırım yapmaya yarayan bir biçim olduğunu düşünür. Pestlik ve tizlik bakımından, uyum ve uyumsuzluk açısından melodileri birbirinden ayırmaya yarayan eğitime "kulak eğitimi" der. Ona göre bir insan kulak eğitimi heyetinden nadiren yoksundur.²⁷

4-İbni Sînâ'nın Mûsikînin Temel Konularına Yaklaşımı ve Onun Mûsikî Anlayışında Fârâbî'nin Etkisi

a- İbni Sînâ'nın Bilimler Tasnifinde Mûsikîye Ayırdığı Yer

İbni Sînâ, bilimler tasnifine dair "Aksamu'l Ulumî'l-Aklyyye" adıyla bir risale yazmıştır. Bu risalesinde o, bilgeliği ilk bölümlere itibariyle nazarî ve amelî bilgelik olarak ikiye ayırmıştır. Daha sonra nazarî bilgeliği, doğa bilimleri, matematik bilimler ve ilâhiyât olmak üzere üç ana bilim dalına, bunları da kendi içerisinde birincil ve ikincil bilim dalları diye tasnif etmiştir.

İbni Sînâ'ya göre amelî bilgelik ahlak, ev yönetimi ve siyaset bilimi olmak üzere üçe ayrılır. O, matematik bilimini nazarî bilimlerin alt bilimlerine dahil etmiş, matematik bilimini de geometri, aritmetik, mûsikî ve astronomi diye dört bölüme ayırarak mûsikî ilmini matematik ilminin içerisinde değerlendirmiştir. Mûsikîyi aralık, nota değeri, ritim değeri, cinslerin sayısı gibi kavramların matematiksel bir dil ile ifade edileceğinden dolayı matematiğe dayalı bir bilim olarak değerlendirmiştir. Mûsikî ilmi ile nağmelerin uyum ve uyumsuzluklarının nedeni, aralıklar, cinsler, toplanmalar, geçişler ve ritmin durumunun matematiksel hesaplarla bilineceğini; sesleri uyuşturmanın ve nağmelerin bilgisine rehberlik etmenin niteliğinin kesin kanıtla bu bilimle bilineceğini belirtir. O, mûsikî biliminin alt bölümlerinin kaval ve benzeri ilginç ve yabancı çalgılar yapmaya ilişkin bilgiler edinmek olduğunu düşünür.²⁸

²⁷Bkz. Fârâbî, a.g.e., s. 47-49.

²⁸ İbni Sînâ, "Aklî Bilimlerin Bölümü", çev: A. Kamil Cihan, E.Ü.İ.F. Dergisi, Kayseri 1998, s. 10.

b- İbni Sînâ'nın Mûsikînin Temel Konularına Yaklaşımı ve Fârâbî'nin Etkisi

İbni Sînâ mûsikîye ilişkin düşüncelerini *Kitâbbü's-Şifa'da* Riyâziyât (matematik) ilimlerine ayırdığı kısımlardan "Cevâmiu İlmi'l-Mûsika" bölümünde, *Kitâbü'n-Necât'ta* "Muhtasar fî İlmi'l-Mûsika" bölümünde belirtmiştir.

Cevâmiu İlmi'l-Mûsika'da ilk makaleyi mûsikîye ilişkin bir mukaddimeye, ikincisini aralıkların toplanması ve ayrılmasına, üçüncüsünü cins ve cinsin kısımlarına, dördüncü makaleyi cem' (dizi) beşinci makaleyi ritim ilminin bilinmesine son makaleyi de melodilerin bestelenmesine ve mûsikî aletlerine ayırmıştır. İnsanlar İbni Sînâ'yı lügat, felsefe, matematik, ahlak gibi ilimlerin çoğunda, hele tıp ilminde, çevresinin ileri gelenlerinden olarak görürler. Ancak mûsikî ilmi hakkında da zamanının ileri gelen bilginlerinden olduğu çok fazla öne çıkmamıştır.

İbni Sînâ, mûsikînin temel konuları olan ses ve sesin oluşumu ve fonksiyonu, mûsikî'nin fizikle ilgisi, mûsikînin tanımı, nağme, tizlik ve pestlik, aralıklar, uyumlu aralık türleri, aralıkların toplanma, çıkarılma ve bölünme durumları, cins ve türleri, grup ve türleri, intikal, ritim ve türleri, beste yapma ve mûsikî çalgıları hakkında düşüncelerini açıklamıştır.

İbni Sînâ'nın hakkında düşüncelerini açıkladığı mûsikî konuları, yukarıda değindiğimiz Fârâbî'nin *el-Mûsika'l-Kebir* adlı kitabındaki konu başlıkları ile benzerlik arz etmektedir.

İbni Sînâ duyulurlar (mahsusat) arasında sesin özel bir tadı olduğunu, işitme duyusunun kimi seslerden lezzet aldığını; kimi seslerdense hoşlanmadığını belirtir. Lezzeti ve elemi algılamanın işitme duyusundan kaynaklanmadığını, ruhtaki mümeyyiz bir yetiden (vehm) kaynaklandığını düşünmektedir.²⁹

İbni Sînâ sesin hayvan topluluğu için de ortak bir lisan olduğunu belirterek sesin hayvanlar dünyasındaki işlevi üzerinde durur. Hayvanların bir araya gelmesine sebep olarak; Allah'ın onlar arasında meydana getirdiği üreme nizamını ileri sürer. Zira üreme çiftleşme ile, çiftleşme de birbirlerine yaklaşma ile sağlanmıştır. Devamlı olmayan bu yaklaşma, çiftleşmeden sonra ayrılan hayvanları, gerektiğinde irtibat kurabilmeleri, yardıma çağırma, tehlikeye

²⁹ İbni Sînâ, *Kitâbbü's-Şifa, er-Riyadiyat*, Cevâmiu İlmi'l-Mûsika, c. I, s. 7. Ses, sesin kaynağı ve fonksiyonu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ahmed Hakkı Turabi *İbni Sînâ'nın Kitâbu's-Şifâ'sında Mûsikî*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 34-39 arası.

karşı uyarma gibi ihtiyaçlar için Allah teâlâ tarafından araç olarak sesi bahşetmiştir.³⁰

İbni Sînâ'ya göre ses kendi başına yeterli değildir; bir ses aynı perdede tekrar edilirse, çeşitsiz arzedilmiş olur ve müzikal kompozisyon olarak mûsikî teşekkül etmez. Seslendirmenin uyumlu bir te'lifle yapıldığı zaman, müttefik bir nizamla süslediği zaman, nefsin cana geleceğini, özellikle insanda fitrat itibariyle bir şevk olduğunu ifade etmiştir.³¹ Özetle ifade edecek olursak İbni Sînâ, sesin hayvan ve insan hayatındaki etkisine dikkat çekmek istemiştir. O, bu konuda Charles Darwin (1809-1882), İngiliz filozofu Herbert Spencer (1820-1903) ve Carl Bücher (1847-1930) gibi mûsikînin fonksiyonu hakkında fikir beyan eden bilginlere rehberlik yapmıştır.³²

İbni Sînâ mûsikî'nin tanımı hakkında: "*Mûsikî uyum ve uyumsuzlukları bakımından notaların hallerini ve melodilerin nasıl te'lif edildiğinin bilinmesi için notalar arasındaki birleşim zamanlarının hallerini araştıran Matematik ilmidir ki böylece melodilerin nasıl te'lif edildiği bilinir.*" demiştir.³³ Bu tanımın içinde mûsikî ile ilgili iki şeyin bilinmesi gerekir:

1) Melodilerin durumlarıdır ve bu kısım "Te'lif" ismiyle özelleşir.

2) Melodilerin aralarındaki birleşim zamanlarıdır ve bu da ritim (îkâ) adıyla özelleşir.

Abdülkâdir Merâgî'nin *Şerhu'l-Edvâr* adlı eserinde verdiği bilgiye göre Fârâbî mûsikî kavramı hakkında: "*Mûsikî kavramı Yunanca bir kelime olup anlamı melodiler (elhân) demektir. Melodi ismi, melodilerin birleşmesi, çeşitli melodilerin sınırlı, tertipli ve ölçülü bir şekilde bir araya toplanmasıdır.*" demiştir.³⁴

İbni Sînâ, mûsikînin tanımı hakkında Fârâbî'nin tanımını genişletmiş; ancak içerik açısından benzer bir tanımlama yapmıştır.

³⁰ İbni Sînâ, a.g.e., s. 7; aynı konu hakkında bkz. Ahmed Hakkı Turabi *İbni Sînâ'nın Kitâbuş-Şifâ'sında Mûsikî*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 37.

³¹ İbni Sînâ, a.g.e., s. 7; aynı konu hakkında bkz. Ahmed Hakkı Turabi *İbni Sînâ'nın Kitâbuş-Şifâ'sında Mûsikî*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 37.

³² İbni Sînâ, a.g.e., s. 7; aynı konu hakkında bkz. Ahmed Hakkı Turabi *İbni Sînâ'nın Kitâbuş-Şifâ'sında Mûsikî*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 38.

³³ İbni Sînâ, a.g.e., s. 9, İbni Sînâ'nın mûsikînin tanımı hakkında verdiği bu bilgiyi Abdülkâdir Merâgî de eserlerine alarak bu tanımlamayı Safiyyüddin Urmevî'nin İbni Sînâ'dan aldığını kaydetmiştir, bkz. Abdülkâdir Merâgî, *Şerhu'l-Edvâr* (nşr. Takî Bînîş), Tahran 1991, s. 80.

³⁴ Bkz. Kubilay Kolukırcık, *Abdülkâdir Merâgî ve Şerhu'l-Edvâr Adlı Eserinin XIV. Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyatındaki Yeri*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara 2009, s. 42.

İbni Sînâ, mûsikî ile ilgili yaptığı bu tanımın iki araştırma alanı ile ilgili olduğunu, mûsikînin ilkelerinin bir kısmının sayısal, bir kısmının doğal olduğunu, dolayısıyla bir kısmının aritmetiğe, diğer kısmının ise fizik bilimlerine ait olduğunu belirtir. İbni Sînâ, bu durumu şu ifadelerle dile getirir: " ... *Mûsikînin maddesi ve konusu fiziksel bir şeydir. Bu yönüyle mûsikîde fizik biliminin ilkeleri geçerlidir. Aritmetik ilkelerinin mûsikîye katılması, bu bilimin konusuna katılan biçimden (suret) ileri gelir. Dolayısıyla bu suretin nispeti aritmetik ilminin konusu olur. Fizik ilminin ilkelerine olan ihtiyaç seslerin tizlik ve pestlik bakımından farklılıklarından ileri gelir...*"³⁵ İbni Sînâ'nın verdiği bu bilgilerden hareketle seslerin ve ritmin frekans boyutunun fizikle; bir vuruşluk (bu günkü anlayışla bir dörtlük nota), yarım vuruşluk (bu günkü anlayışla bir sekizlik nota)... gibi süreleri, aralıklar v.s. konularının aritmetik ile ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

İbni Sînâ, nağmeyi: "*Nağme (nota), bir müddet tizlik ve pestlik sınırında duran ve insan tabiatının kendisinden hoşlandığı sestir.*" şeklinde tanımlar. Tizlik ve pestliğin sebeplerini açıklar. Ona göre gerginlik, güç, yüzeyin pürüzsüzlüğü ve sesi taşıyan havadaki dalga parçalarının sıklığı (ses dalgasının frekansının yüksekliği) seste tizliğin yakın sebepleridir. Pestliğin sebepleri de bunların zıttıdır. Tizliğin uzak sebepleri ise ses çıkaran şeyin sertliği, pürüzsüzlüğü, kısalığı, gerginliğidir; nefesli bir çalgı ise havanın çıktığı yerin darlığı veya bu yerin üflenen yere yakınlığıdır. Pestliğin uzak sebebi ise bunların zıttıdır.³⁶

Sesin tizlik ve pestlik sebepleri hakkında İbni Sînâ'nın kendisinden sonraki mûsikî bilgilerine kaynaklık ettiğini XIII., XIV. ve XV. yüzyıllarda yazılmış edvar kitaplarını incelediğimizde açıkça görebiliriz.³⁷

Abdülkâdir Merâgî, Fârâbî'nin *Kitâbü'l-Makâlât*'ta perdeleri dokuz kısımda mülâhaza ve tespit ederek bunları bir cevelle gösterdiğini kaydeder.³⁸ Aşağıda adlarını verdiğimiz ud klavyesindeki parmak baskı yerlerinin adlandırılması Fârâbî ve İbni Sînâ'da aynıdır.³⁹

³⁵ İbni Sînâ, a.g.e., s. 10-12.

³⁶ Mûsikî, İbni Sînâ, çev: Ahmet Hakkı Turabi, Litera Yayıncılık, İstanbul 2004, s.7.

³⁷ Bu konuya Safiyyüddin Urmevî şunları söylemiştir: "*Nağmenin tizlik ve pestliğinin de sebepleri vardır: Pestliğin sebepleri telin uzunluğu, gevşekliği ve kalınlığıdır. Nefesli çalgılarda ise çalgının deliklerinin genişliği ve nefes verilen ağza deliklerin uzaklığı gibidir. Tizliğin sebepleri ise bunların zıttıdır.*" Bkz. Safiyyüddin el-Urmevî, *Kitâbü'l-Edvâr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3653/1, vr. 3^a. Aynı konu hakkında Abdülkâdir Merâgî'nin görüşü için bkz. Abdülkâdir Merâgî, *Câmiu'l-Elhân*, Nuruosmaniye Ktp, No: 3644 vr. 6^a

³⁸ Abdülkâdir Merâgî, *Şerhu'l-Edvâr* (nşr. Takî Binîş), Tahran 1991, s. 197.

³⁹ Bkz. İbni Sînâ, a.g.e., s. 140. 141.

- 1) Ebhâm (başparmak)
- 2) Sebbâbe (işaret parmağı)
- 3) Vustâ (orta parmak)
- 4) Bınsır (yüzük parmağı)
- 5) Hınsır (serçe parmak)

İbni Sînâ, birbirine bitişmiş iki nota arasındaki mesafenin aralığı oluşturduğunu belirtir ve uyumlu ve uyumsuz aralıkları açıklar.⁴⁰ Notaların toplanmasıyla özelleşen birlikteliğe grup adı verilir ki grup birden çok cinsle sahiptir.⁴¹ Fârâbî "cem" (grup) konusunu *el-Mûsika'l-Kebir*'in birinci bölümünde açıklamıştır. İbni Sînâ, bu konuya Kitâbü's-Şifâ'da 20 sayfa ayırmıştır. Aralık, cins, grup (cem) konusunda bu iki mûsikî bilgini hem fikirdirler. Her ikisine göre da iki nota aralığı, iki aralık cinsi, dörtlü aralık grubu (cem) meydana getirir.

İbni Sînâ'ya göre melodi az aralıklarla ve basit nağmelerle tamam hale gelmez. Küçük aralıklar makbul olmayıp, uyum büyük aralıklarda gerçekleşir. Küçük aralıkların peş peşe gelmesi bayağı olur ve bu durum ruhta bir güzellik uyandırmaz. Büyük ve küçük aralıkların ölçülü bir şekilde karışarak oluşturduğu harmoni ruhta büyük bir zevk uyandırır.⁴²

İbni Sînâ, intikâl (nağmeler arasındaki seyir) konusunda önemli bilgiler verir. Nağmeler arasında intikâlin hangi suretlerle yapıldığı konusunu anlatır. Ona göre tiz nağmelere intikâl kızgınlık duygularını, pest nağmelere yapılan intikâl ise anlayış, yumuşaklık ve tevazu özelliklerini çağırıştır.⁴³

İbni Sînâ, ritmin tanımı ve ritim çeşitleri konusunda Fârâbî'nin verdiği bilgileri tekrar etmiştir. İbni Sînâ' ritmi: "*Aralarında kimi zaman ölçülebilen, kimi zaman da ölçülemeyen vuruşların naklidir.*" diye tanımlar.⁴⁴ Fârâbî İbni Sînâ' dan önce aynı tanımı şu şekilde yapmıştır: "*Aralarında sınırlı kalıplaşmış zaman dilimleri ve oranları bulunan vuruşların naklidir.*"⁴⁵

Mûsikî eserlerinde yukarıda belirttiğimiz konuların yanında ritmin dille ifadesi, şiir, beste yapma gibi konular hakkında da bilgiler veren İbni Sînâ'nın mûsikî anlayışı itibariyle Fârâbî'nin bu konudaki yaklaşımına mutabık kaldığını ve eserlerini yaşadığı dönemde

⁴⁰ Bkz. İbni Sînâ, a.g.e., s. 14-27.

⁴¹ Bkz. D'erlanger, Baron Rodolphe, *La Musique Arabe*, Paris, 1935, c. I, s. 3-18.

Bu konuda İbni Sînâ'nın görüşleri için Bkz. İbni Sînâ, a.g.e., s. 45-65 arası.

⁴² İbni Sînâ, a.g.e., s. 45-46.

⁴³ İbni Sînâ, a.g.e., s. 74-75.

⁴⁴ D'erlanger, Baron Rodolphe, *La Musique Arabe*, Paris, 1935, c. I, s. 80.

⁴⁵ D'erlanger, Baron Rodolphe, *La Musique Arabe*, Paris, 1935, c. I, s. 27.

uygulanan mûsikî üzerine inşa ettiğini söyleyebiliriz. İbni Sînâ, mûsikî nazariyâtı ve özellikle mûsikî felsefesi konularında Fârâbî'yi kendine üstat ve rehber edinmiştir. Onun mûsikî hakkındaki eserlerinde Fârâbî'nin izlerini açıkça görmek mümkündür.⁴⁶

İbni Sînâ, kendisinden önceki mûsikî üstatlarının eserlerini, özellikle de Fârâbî'nin mûsikî ve felsefe hakkında yazdığı eserleri yakından tanımış ve mûsikî hakkında iki de risale yazmıştır. Kendinden önceki bilginlerden farklı olarak İbni Sînâ çalgı çalmamıştır. Abdülkâdir Merâgî, İbni Sînâ'nın mûsikînin tatbikâtı ile uğraşmaya teşebbüs ettiğinde kendisinin kabiliyetindeki eksikliği görünce "işte ilim, adam nerede?" dediği meşhur sözünü *Câmiu'l-Elhân*'da şu şekilde anlatır: "Aristo ve Eflatun da bu ilim ve uygulamasında çok mahirdiler. Ancak Hakîm Pisagor bu ilim ve uygulamasında çok çaba sarf ederek kemâle erişmiştir. Ama sahâbe aleyhîssalam, Kur'ân tilavetinde güzel nâmeler ortaya koyuyordu. Seyh Ebu'n-Nasr Fârâbî, bu ilim ve uygulamasında maharetle kemâle ermiştir. Öyle ki halkı ud sesiyle ağılatıp uyutuyordu ki biz bunun uygulama yolunu kitabın sonunda zikrettik. Şeyh Ebû Ali (İbni Sîna) de bu ilimde mâhir ve kâמידir. Ancak uygulamada âcizdir. Bu fennin uygulamasına geldiğinde 'işte ilim, adam nerede?' demiştir."⁴⁷

İbni Sînâ'nın ses sistemine göre "tar" çalgısının sapındaki perdelerle icra edilen Azerbaycan, Fars, Arap, Özbek, Türkmen mûsikî örnekleri, Orta Asya halklarının mûsikî materyallerinin bu ses sistemine daha uygun geldiğini görmekteyiz. Her milletin kendi millî mûsikî kültürleri olduğu gibi kendilerine ait bir ses sistemleri de olmuştur. Bu konuda, önceki bahiste bilgi vermiştik. Buna göre İbni Sînâ'nın 17 perdeli ses sistemi yapay yolla değil, mevcut olan icranın yapısından kaynaklanmıştır. Zira bu yapı Orta Asya Türk mûsikisine daha uygun bir vasıfta tebarüz etmiştir.

Oğuzhan Kuşoğlu'nun değerli çalışmasında naklettiğine göre, İbni Sînâ'nın mûsikî anlayışının felsefi ve estetik konularına açıklık getiren Gülnaz Abdullâzâde şu bilgileri vermiştir: "İbni Sînâ'nın eserlerinde sevginin insan hayatına olan etkisi de mûsikî ile bağlantılı olarak verilmiştir. İbni Sînâ, *Fî'l-Aşk* adlı eserinde, sevginin kendisine göre armoni olduğunu söylemiştir. Bu sevgi, bu armoni,

⁴⁶ Ahmed Hakkı Turabi *İbni Sînâ'nın Kitâbuş-Şifâ'sında Mûsikî*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 14.

⁴⁷ Bkz. Ubeydullah Sezikli, *Abdülkâdir Merâgî ve Câmiu'l-Elhân'ı*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 264; ayrıca bkz. Abdülkâdir Merâgî, *Câmiu'l-Elhân*, Nuruosmaniye Ktp, No: 3644, vr. 118^b

gelişmiş biçimsellik ve bütün bir manevi içerikle donatılmış zengin mûsikînin meydana getirilmesine hizmet etmektedir”⁴⁸

İbni Sînâ, mûsikînin uygulama kısmı ve icrası bakımından Fârâbî kadar mâhir değildir. Ancak tüm bunlara rağmen onun mûsikî konusunda kaleme almış olduğu eserlerinin kendisinden sonraki mûsikî bilginlerine ışık tuttuğu da bir gerçektir.

Sonuç

İbni Sînâ, kendisinden önceki, özellikle de Fârâbî'nin mûsikî ve felsefe hakkında yazdığı eserleri yakından tanımış ve mûsikî hakkında iki de risale yazmıştır. Kendinden önceki bilginlerden farklı olarak İbni Sînâ'nın çalgı çalamadığı anlaşılmaktadır. Bu durum onun amelî mûsikî konusundaki eksikliğini gösterir. Zira amelî mûsikîdeki maharetin nazarî konulara hakimiyette etkisinin büyük olduğu bir gerçektir. Bununla birlikte İbni Sînâ, yaşadığı dönemde seslendirilen mûsikînin ses sistemi üzerinde araştırmalar yapmış ve mûsikî nazariyâtına kendi ses sistemi ile katkıda bulunmuştur. İbni Sînâ'nın ses sistemine göre icra edilen Azerbaycan, Fars, Arap, Özbek, Türkmen mûsikî örnekleri içerisinde Orta Asya halklarının mûsikî materyallerinin bu ses sistemine daha uygun olduğu da anlaşılmaktadır.

İbni Sînâ, Fârâbî'nin mûsikî hakkındaki düşüncelerini yeniden ele alarak incelemiş ve bu konuda genel olarak ona tabi olmuştur. Aynı zamanda mûsikînin tanımı hakkındaki yaklaşımı, sesin canlılar için meydana getirdiği fonksiyonu hakkındaki açıklamaları ve ilimler tasnifinde mûsikîye verdiği yer yönüyle bu konuda Fârâbî'nin görüşleri dışında Türk mûsikî nazariyâtına katkı sağladığı şüphesizdir. İbni Sînâ, mûsikî nazariyatı hakkında kendinden sonra önemli çalışmalar yaptığını düşündüğümüz Safiyyüddîn Urmevî, Abdülkâdir Merâgî gibi mûsikî bilginlerine kaynaklık etmiştir. Bilimler tasnifinde mûsikîye ayırdığı yer ve mûsikînin temel konularına yaklaşımı bakımından bu konudaki düşünceleri ile günümüzde de önemini koruyan bir mûsikî bilginidir.

⁴⁸ Bkz. Oğuzhan Kuşoğlu, Gülnaz Abdullazade'nin, *Filosofskaya suşnost muzika(nogo) iskusstva* adlı eserinden naklederek bu bilgileri vermiştir; bkz. Kuşoğlu, Rafiq Hüseyin Oğlu İmrani'nin Yayımladığı Azerbaycan Mugam Janrının Yaranması ve İnkişaf Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 299.